

Kakve veze ima bik s buldožerom? I kako se tu uklapaju metafora i metonimija?

Jeste li se ikada zapitali je li točno *buldozer*, *buldožer* ili *buldožder*? Znete li kako su ti nazivi nastali? Je li tu riječ o biku, dozi, vozilu ili čemu četvrtom? Povrh svega, kakve oni veze imaju s *dozerom*? Pokušajmo zajedno otkriti odgovore na ta pitanja.

Buldozer danas

U Linarićevu *Leksikonu osnovne građevinske mehanizacije* (2007.) stoji da je *buldozer* isto što i *dozer*, tj. građevinski stroj koji obavlja masovni iskop tla i trošne stijene struganjem, potom njihovo prenošenje guranjem te naposljetku razastiranje sipkoga gradiva. Traktorsko podvozje uglavnom je na gusjenicama, a rjeđe na kotačima. Njegov je osnovni alat nož, koji može biti različitih oblika, a njime se gura i razastire materijal. Sa stražnje strane nalazi se rijač, koji služi za iskop ili rahljenje zbijenih materijala te katkad za čupanje korijenja drveća. Može se reći da *dozeri* općenito iskapaju, guraju i razastiru, dok *buldozer* u prvome redu iskapa i gura materijal zahvaljujući specifičnomu

nožu koji se pomiče gore-dolje. Njegove mogućnosti razastiranja materijala manje su u odnosu na druge vrste dozera. Kako radi *buldozer*? Prvo zarije nož da bi iskopao materijal, potom gura velike količine materijala, a zatim taj materijal razastire. U tehničkom žargonu također se rabi naziv *doziranje*, koji označuje dvije aktivnosti: rad s dozerom (koji je učinkovit do oko 100 metara) i guranje.

I dok u *Leksikonu* stoji naziv *buldozer*, u rječniku općega jezika bilježi se naziv *buldožer* s istim značenjem. Nadalje, u Anićevu rječniku stoji da riječ *buldožer* označuje i 'prodornu osobu koja ima mnogo energije te se ne zaustavlja pred zaprekama i poteškoćama'. Tu je došlo do metaforizacije naziva. Metafora je kognitivni mehanizam koji djeluje kad uspoređujemo dvije stvari. Preciznije, njome se manje poznata stvar nastoji pojmiti s

* Dr. sc. Ivana Špiranec, profesorica engleskoga i talijanskoga jezika i književnosti, viša je predavačica na Graditeljskome odjelu Tehničkoga veleučilišta u Zagrebu, a Boris Uremović, diplomirani inženjer građevinarstva, voditelj je Specijalističkoga diplomskog stručnog studija graditeljstva i predaje kolegij *Građevinski strojevi* na Tehničkom veleučilištu u Zagrebu.

pomoću poznatije. U ovome primjeru naziv za snažan stroj koji uklanja sve prepreke pred sobom rabimo da bismo opisali osobu koja ima slične osobine. Dakle, sasvim je očito da je naziv *buldožer* dobio prošireno značenje u općemu jeziku. Također je jasno da ovdje nije riječ o metafori kao stilskoj figuri nego o novome leksikaliziranom značenju koje je nastalo posredstvom metafore kao kognitivnoga mehanizma. Naime, dugo je metafora ili skraćena poredba bila poimana isključivo unutar domene pjesništva. Danas je poznato da je metafora spoznajni mehanizam s pomoću kojega usvajamo nova znanja i spoznajemo svijet koji nas okružuje bez obzira na to je li riječ o apstraktnim ili konkretnim pojmovima. Pa nije li većina spoznaja koje usvajamo o nama samima formulirana aktivnim odnosom nas prema svijetu i obrnuto, i to s pomoću usporedbe?

Nadalje, valja istaknuti da je u hrvatskome tehničkome žargonu uobičajen i naziv *buldožder*. U tome se slučaju stroju pridaju životinjske osobine jer on metaforički ždere sve ispred sebe.

No, kako je uopće nastao taj naziv? Naziv *buldožer* u hrvatski je jezik preuzet iz engleskoga – *bulldozer*. Riječ je, dakle, o posuđenici koja je zapravo imenička složenica. Ona se sastoji od dviju sastavnica: *bull* + *dozer*, koje tvore jednu smislenu cjelinu. Zapitali smo se na koji način te dvije riječi (*bull* i *dozer*) motiviraju ukupno značenje složenice. Da bismo odgovorili na to pitanje, potrebno je nakratko otputovati u prošlost.

Prema različitim izvorima, uglavnom rječnicima engleskoga jezika, u 19. stoljeću engleski glagol *to bulldoze* imao je ova značenja:

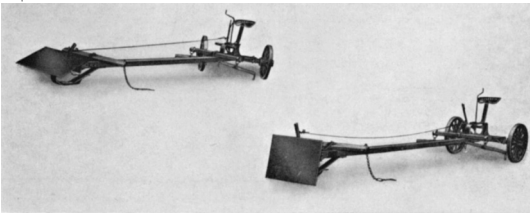
1. ‘primijeniti dovoljno jaku i učinkovitu dozu lijeka’, dakle *dozu* za bika ubiti (u hrvatskome jeziku to je *doza* za konja ubiti)
2. ‘bičevati do smrti’.

S vremenom je došlo do metaforičkoga proširenja, pa tako isti glagol dobiva i treće značenje:

3. ‘primijeniti jaku silu kako bi se uklonile sve prepreke’.

Jasno je da je potom i imenica *bulldozer* dobila još jedno značenje. Pritom je, pretpostavljamo, ključnu ulogu odigrao idealizirani kognitivni model bika. To bi pojednostavnjeno bio naš doživljaj te životinje koji uključuje njezine glavne osobine. Primjerice, poznato je da bik u borbama gurka protivnike glavom, a to je gurkanje u našem slučaju usporedivo s uklanjanjem prepreka. Drugim riječima, da bismo pojmlili funkciju stroja, usporedili smo je s bikom i njegovim fizičkim svojstvima, čvrstim vratom, velikom masom, snagom i brzinom. To je zapravo dobar primjer predodžbene metafore. Predodžba bika koji gura protivnike preslikana je na predodžbu stroja koji gura materijal. Osim metafore u ovome je slučaju važnu ulogu imala i metonimija – riječ je o kognitivnome mehanizmu koji podrazumijeva zamjenu, dakle, jedan se pojam zamjenjuje drugim bliskim pojmom. Primjerice, u općemu jeziku često kažemo da je netko popio

čašicu previše, dok čašica zapravo označuje piće. Što smo u prvome primjeru zamijenili? Ključna je u ovome slučaju snaga bika, dakle, bik se poima uglavnom putem svoje snage kao najistaknutijega svojstva. Prema tome, bik predstavlja/zamjenjuje fizičku snagu i razornu moć. Uviđamo da takva jezična analiza razotkriva da i naziv odražava način na koji poimamo svijet oko sebe. Znamo da su životinje imale i imaju važnu ulogu u čovjekovu životu. Ne čudi stoga što se one često pojavljuju u nazivlju različitih jezika da bi se nazvali novi tehnički pojmovi, npr. u hrvatskome jeziku uobičajeni su nazivi *gusjeničar*, *jež*, *mačka*, *skakavac*, *lastin rep*, *miš*. Nije drukčije ni u engleskome jeziku, npr. *alligator crack*, *alligator wrench*, *dovetail joint*, *monkey wrench*, *grasshopper*, *nodding donkey*. Pogledajmo što je *bulldozer* prvotno označavao. Ted P. Flynn, jedan od inovatora, 1963. godine u svojim memoarima *From Bulls to Bulldozers* piše o razvoju toga stroja. Naime, prethodnik današnjega buldožera, *Western bulldozer*, pojavio se u Americi 80-ih godina 19. stoljeća. U tadašnjemu katalogu poljoprivredne mehanizacije Sveučilišta u Kaliforniji prikazan je poljoprivredni stroj koji s prednje strane ima nož koji se pomiče konopcem kojim upravlja radnik koji sjedi, a stroj pogone mazge (a ne bikovi). Istaknimo i da je naziv *bulldozer* u početku označavao isključivo nož, a danas označava cijelo vozilo. I tu je ponovno riječ o metonimijskome odnosu jer je dio (nož) zamijenio cjelinu (vozilo).

Western bulldozer 1880.

Poslije se taj stroj usavršavao, uže je zamijenjeno lancem, a danas hidrauličnim pogonom. Umjesto mazge ima različite vrste motora; umjesto klasičnoga noža koji se pomiče gore-dolje ima više vrsta noževa ovisno o tome za što se dozer planira upotrijebiti. Noževi se razlikuju s obzirom na mehanizam pričvršćivanja noža za konstrukciju, koji im omogućuje da nož okreću oko jedne, dviju ili svih triju osi u prostoru, a to u prvome redu ovisi o materijalu i radnji koju stroj mora

obaviti. Nadalje, najveći broj dozera ima podvozje od gusjenica, koje imaju veću dodirnu površinu s tlom od kotača te su konstruirane tako da povećavaju trenje između podloge i stroja omogućujući mu kretanje po blatnome, mokrome i teško prohodnome terenu. Kad je potrebna veća pokretljivost stroja, rabe se kotači, gumeni ili čelični. Također, u nekim se slučajevima dozeri mogu upotrebljavati kao strojevi za vuču valjaka ili povlačnih košara (skrejpera), pri čemu se iskorištava samo masa i snaga dozera, dok se osnovni alat dozera uopće ne upotrebljava te je često uklonjen sa stroja. Razvidno je, dakle, da se opseg i sadržaj tehničkoga pojma s vremenom mijenja. Inovacijama se prvotni stroj uvelike izmijenio iako je naziv ostao isti – *bulldozer*.

Istaknimo da postoje različite vrste dozera, npr. *tiltdozer*, *angledozer*, *dozer utovarivač*, *dozer skrejper*. Primjerice, *dozer utovarivač* sastoji se od dozerskoga postolja, a umjesto dozerskoga noža ima utovarnu lopatu utovarivača. U engleskome je jeziku u uporabi i

naziv *calfdozer*, kojim se označuje stroj manje veličine i snage koji se rabi u skućenim prostorima. I ovdje imamo usporedbu (manja snaga i veličina od buldožera), ali istodobno i zamjenu (*calf*, tj. mlado bika zamjenjuje/predstavlja snagu). Iako sastavnica *bull* nije prisutna u svim tim novim nazivima, ona utječe na značenje naziva jer je temeljna značajka tih strojeva bila i ostala razorna snaga.

Bitno je na ovome mjestu istaknuti da je u engleskome jeziku u uporabi naziv *bulldozer*, dok se naziv *dozer* rijetko upotrebljava u neformalnome govoru kao zamjena za naziv *bulldozer*. S druge strane, u hrvatskome je jeziku naziv *dozer* uobičajena prijevodna istovrijednica, dok se *buldozer/buldožer* smatra prototipom ili najtipičnijim predstavnikom te vrste građevinske mehanizacije.

No, što je točno prototip u okviru kognitivne znanosti? Sedamdesetih godina 20. stoljeća psihologinja Eleanor Rosch formulirala je prototipnu teoriju. Riječ je o načinu kategoriziranja realnosti koja nas okružuje. Naime, tradicionalni model kategorizacije definira određenu kategoriju na temelju obvezatnih obilježja, primjerice kategorija ptice podrazumijeva perje, kljun i sposobnost letenja. No, što je onda s nojevima ili pingvinima? Nisu li i te životinje ptice? S druge strane, prototipna teorija podrazumijeva da postoje manje i više tipični predstavnici određene kategorije. Primjerice, vrabac je tipičniji predstavnik kategorije ptica od pingvina. Naravno, i tehničke pojmove možemo promatrati u svjetlu prototipne kategorizacije. Tako će najtipičniji predstavnik dozera biti vjerojatno buldozer/buldožer, dok je dozer utovarivač nešto manje tipičan predstavnik jer nema dozerski nož. Ipak, sve vrste strojeva koje smo nabrojili spadaju u kategoriju dozera.

Calfdozer

Je li dakle bolje reći *buldožer* ili *buldozer*, pitanje je koje iznova postavljamo na samome kraju. Imajući u vidu izloženu jezičnu analizu, s terminološkoga stajališta bolje je reći *buldozer* jer je riječ o vrsti dozera. S druge strane, pretraživanjem interneta, *Hrvatske jezične riznice* (148 potvrda za *buldožer* i samo jedna potvrda za *buldozer*) i hrvatskih rječnika uočavamo da je u jezičnoj uporabi mnogo češći naziv *buldožer*, te stoga ovom nazivu dajemo prednost.